

Linase lapsedärgi taasloomine: uurimiskäik ja tööprotsess

Ülle Palumets

Resüme

Särk on traditsioonilise rõivastuse osa. Eesti alal on särk olnud valdavalt linasest materjalist. Taluperes on läbi aegade kasvatatud ja töödeldud lina, kootud linast kangast ning õmmeldud igapäevasteks rõivaesemeteks särke. Umbes sada aastat tagasi seoses tööstuse arenguga häabus traditsiooniliste rõivaste kandmine ja kodune valmistamine.

Kirjeldan käesolevas artiklis, kuidas toimub traditsioonilise linase särgi taasloomine tänapäevases olukorras, kus mitmed särgi valmistamises olulised toimingud, näiteks linakasvatus, lina töötlemine ja kodune linase kanga kudumine on lakanud olemast. Uurimismeetodina olen kasutanud praktilist tööprotsessi, et kogeda vahetult särgi õblemisel ette tulevaid probleeme. Paralleelselt praktilise tööprotsessiga kogusin analüüsiks teavet ajalooallikatest ja kirjandusest. Töövõtete valikul kasutasin käsitöömeistrite abi.

Töö käigus valmis kaks ühel ja samal ajaloolisel rahvarõivasärgil põhinevat lapsedärgi, mille õblemisele olid seatud eri eesmärgid. Kasutusel on erisugused lina materjalid ja lähenemised lõikele ning õmblustehnoloogiale. Valminud särgid on üldises plaanis originaaleseme sarnased, aga detailides on märgata materjalist ja tehnoloogiast tingitud erinevusi.

Märksõnad: traditsiooniline rõivastus, rahvarõivad, lasterõivad, särgid, õblemine, linane riie

Sissejuhatus

Linane särk on traditsioonilise rõivastuse osa, mille lugu algab juba muinasajast, mil inimene õppis rõivaste valmistamise eesmärgil kasvatama ja kasutama lina. Särk oli inimese igapäevane kehakate ning tema valmistamine hõlmas endas protsesse linakasvatusest särgi viimistlemiseni. Eluviiside muutumine seoses tööstusliku tootmise arenguga ning sellega kaasnev poerõivaste kandmisele üleminek tingis 20. sajandi alguses koos rahvarõivaste kasutuse hääbumisega ka linase särgi kandmise tava järjepidevuse katkemise.

Ajaloolist ainekst traditsioonilise särki uurimiseks on säilinud nii kirjasõnas (arhiiviallikad), esemetena (museaalid) kui ka suuliste ajalooallikatena (mälestused), seetõttu on traditsioonilist linast särki küllaltki põhjalikult uuritud. Särki kui rahvarõivakomplekti osa on kirjeldanud Ilmari Manninen väljaandes „Eesti rahvariiete ajalugu“ (Manninen 2009: 121–146). Elle Kuigo¹ on kirjutanud Eesti särkide lõigetest 19. sajandil ja 20. sajandi algul (Kuigo 1968: 256–285), samuti on Elle Kuigol ilmunud artikkel naistesärkide kaunistustest Eestis 19. sajandil (Kuigo 1969: 75–121). Aino Voolmaa on kirjutanud Kirde-Eesti ning Lääne-Eesti saarte naiste rahvarõivastest, sealhulgas ka särkidest (Voolmaa 1962: 212–229; Voolmaa 1976: 189–209). Rahvarõivasärkide lõikeid ja õblemise õpetusi võib leida näiteks järgmistest raamatutest: „Eesti rahvarõivad“ (Kurrik 1938), „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult“ (Mooraj 1957); Melanie Kaarma ja Aino Voolmaa suur kogumik „Eesti rahvarõivad“ (Kaarma, Voolmaa 1981). Eesti Rahva Muuseum on viimastel aastatel välja andnud mitmeid kihelkondlike rahvarõivaste komplektide valmistamise juhendeid, milles on ka särki kirjeldus ning õblemise juhised. Fotode ja etapiivisiliste juhistenähtena on särki õblemise töövõtteid kirjeldatud Tiina Kulli koostatud raamatus „Rahvarõivaid Vooremaa veerelt“ (Kull 2014).

Käesolevas artiklis keskendun linase särki valmistamisele tänapäeva võimaluste juures. Üldisemaks uurimisprobleemiks on ajaloolise teabe rakedamine praktilises tööprotsessis, täpsemalt tööprotsessi eri etappides toimuvad valikud. Artikli eesmärgiks on kajastada kahte traditsioonilise linase särki tänapäevase valmistamise võimalust, analüüsida neid ajaloolise teabe kasutamise seisukohast ning põhjendada tehtud valikuid. Vastuseid otsitakse järgmistele kitsamatele uurimisküsimustele: Kuidas mõjutab särki valmistamisele seatud eesmärk tööprotsessis tehtavaid valikuid? Missugused on võimalikud tehnoloogilised võtted eesmärgi saavutamiseks? Kuidas mõjutab eri materjalide ning töövõtete kasutamine esemete visuaalset sarnasust originaalesemega? Kas kasutatud võtted mõjutavad kandmismugavust?

Särkide õblemise eelduseks oleva ajaloolise teabe kogumiseks vaatlesin Eesti Rahva Muuseumi esemekogus Tori naisesärki ERM 18238. Traditsiooniliselt ehk käsitsi särki õblemise töövõtete valikul lähtusin sama eseme vaatlusest ning Vändra piirkonna rahvarõivaste uurija ning valmistaja Inna Raua soovist. Tänapäevase õmblusmasina abil valmiva särki lõikekohandused ning õblemise töövõtted omandasin MTÜ Rahvarõivas Rahvarõivakoolis Tõstamaal Anu Randmaa ja Vilve Jürissoni juhendamisel. Lapsesärki kontseptsiooni koostamisel ja tööprotsessi analüüsimisel lähtusin

1 Hiljem avaldanud uurimusi Elle Vunderi nime all.

lisaks eelpool nimetatud juhendajate soovitudele veel Eesti Rahva Muuseumi arhiivkogu kirjalikest allikatest ning rahvarõivaalasest kirjandusest.

Artikkel algab ülevaatega traditsioonilisest linasest särgist. Praktilise töö käigus valmisid autori teostuses kaks traditsioonilist lapsesärki, millel on üks ja seesama ajalooline algallikas, erisugused valmistamise eesmärgid ning sellest lähtuvalt eri materjalid ning õmblustehnoloogiad.

Ülevaade. Linaseemnest särgiks

Linase särgi alguslugu Eestis langeb ilmselt kokku linakasvatuse ja lina töötlemise algusajaga. „Vanim kiutaimena kasvatatud lina (*Linum usitatissimum*) õietolmutera pärineb Plaani küla järvest võetud proovi u. 800. a paiku tekkinud settekihist. [...] Vanimad linase tekstiili katked Eestis pärinevad rahvasterännuaegsest Villevere peitleiust,“ kirjutab arheoloog Andres Tvauri (2014: 94). Keskajast on teada, et lina kasvatati kohalikel põldudel ja kohalikud kudujad valmistasid sellest kanga. Märkmeid on ka kaubanduse teel Euroopast toodud linase kanga kohta, võib olla eeldati, et seal oli peenem ja kvaliteetsem materjal (Rammo 2007: 27). Ajalooliselt on Eesti maapiirkondades tehtud tekstiilesemeid, sealhulgas särke valdavalt koduses majapidamises. Tekstiilitööd olid enamasti naiste teha. Käsitöö tegemine oli päevakohane talvisel ajal, kui peamisi põllutöid teha ei saanud. Särgi valmistamise tööd olid seotud linaga, mille töötlemine oli füüsiliselt raske ja võttis palju aega – peale sügistööde lõppu tegeleti lina ropsimise ning sugemisega, sellele järgnes ketrus. Et kõik saaks tehtud, peeti kinni kindlast järjekorrast – algul kedrati takud, seejärel linad; kevadtalvel kooti kangast. Linased kangad kooti kõige varem, et neid oleks võimalik juba märtsipäikese käes pleegitada ja kevadeks särkideks õmmelda. (Astel 1968: 252.)

Rõivaste materjalina leidsid kasutust nii takud kui linad: takust tehti töö rõivas, peenemast linasest pidurõivas.

Särkide materjalid valitses 19. sajandi kolmanda veerandini põhiliselt kodukootud linane riie. Peent linast labases tehnikas kootud kangast kasutati hästi valgeks pleegitatuna pidulike ja traditsioonidega seotud pulma- ja surisärkide valmistamiseks. Jämedaid, takuseid, labaseid või saartel ja Lääne-Eesti rannikukihelkondades ka toimseid kangaid kasutati pleegitatuna või pleegitamata kujul argipäevaste särkide õmblemiseks. (Kuigo 1968: 258.)

Valdavalt olid eesti rahvarõivasärgid valged. Kaunistused võisid olla värvilised ja ka teisest materjalist, näiteks villasest või siidist. Linast kangast on linaku omaduste tõttu looduslike värvimisvahenditega väga keeruline toonida. Seetõttu kasutati linase kanga töötlemisel enamasti pleegitamist: „Telgedelt võetud linane kangas pandi külma vette likku ja hautati tuhaleelisega. Seejärel peksti ta kurikatega pehmeks. [...] Kangaid pleegitati

Foto 1. Linase kanga pleegitamiskatsel saadud tulemused. Vasakult alates: vabrikukangas enne pleegitamist; päikese käes pleekinud sama kangas; võrdluseks loodusvalge poekangas.
Ülle Palumetsa foto.

nii lumel kui murul. Mõlemad viisid on tuntud üle-eestiliselt. [---] Harilikult saadi kangad valgeks 3–4-nädalase pleegitamise järel.“ (Astel 1968: 252.)

Mõisted võivad ajas muutuda ja omandada pisut teise tähenduse. „Valge on meil [eesti keeles] selgesti valguse värv. Läheb ju ilm hommikuti valgeks või valgeneb ja siis tehakse tööd päevavalgel, pimedal ajal taas tulevalgel, nii mõnigi kord palutakse meil valge eest kõrvale astuda... Seevastu puudub eesti valgel puhtuse tähendus, mis tal on olemas mitmeis keeltes.“ (Viires 1983: 293.) Siin võib näha seost päikesevalguse kui kanga pleegitamise abinõu ning „valge“ kui värvi tähistava sõna vahel. Siiski ei olnud meie muistne päikesevalguse toimel valgeks pleegitatud särk tänapäevases mõttes lumivalge. Viisin 2014. aasta kevadtalvel läbi linase kanga päikesevalguse toimel pleegitamise katse (katse kirjeldus ja materjalid autori valduses). Kangas pleekis silmnähtavalt, aga tulemus on tänapäeva mõistes hall, kaugel kollakast nn loodusvalgest ning veel enam lumivalgest (foto 1). Muuseumides leiduvate linaste särkide vaatluse ning katse tulemuste põhjal saab oletada, et pleegitamise tulemus on seotud pleegitamise aja ilmastikutingimustega, lina kasvukohaga ja pleegitamistegevuste intensiivsusega. Valge toon on kindlasti veel mitmetest teguritest, mida mina katsetajana ei osanud märgata. Mõiste „valge“ traditsioonilise rõiva kasutusajal erines tõenäoliselt tänapäevasest valge mõistest.

Traditsioon ja taasloomine

Sõnade „traditsiooniline“ ning „taasloomine“ koos kasutamisel võib tekkida väike vastuolu. Mõiste „traditsiooniline“ iseenesest eeldab millegi, näiteks elukogemuse või mõne sündmuse, tekstiili seisukohalt tehnika, materjali või mustri järjepidevat kordumist ajas. „Taasloomine“ jällegi viitab katkestusele ehk siis määratud kordumise puudumisele teatavas ajavahemikus. Selline vastuolu on omane ka traditsioonilise rõiva tänapäevasele valmistamisele. See õhutab otsima pärimuse tagamaid sügavamalt.

Linase särgi uurimisele võib läheneda mitmelt tasandilt.² Esmatasandil võib uurida särki kui esemelist pärandit (ajalise distantsi tõttu meie oludes sageli muuseumieksponaadina) ning saada teadmisi materjali, lõigete ja kaunistuste kohta. Need on füüsilised näitajad, mida on võimalik eri meeltega kogeda. Neid on võimalik näha, valgete kinnaste olemasolul (muuseumieseme puudutamisel on need kohustuslikud) kompida ning omavahel võrrelda. Muuseumi paraamatus ning kogumispäevikutes võib olla konkreetse särgi kohta ka sõnalist teavet: kogumise koht, eseme valmistaja ning annetaja ning eseme vanus kogumise ajal jms. Määratud tunnuste alusel saab särke rühmitada ning soovi ja piisavate oskuste korral järele teha. Kirjanduse ning muuseumis leiduvate särkide vaatluse põhjal saab küllalt hea ettekujutuse sellest, missugused on läbi aegade olnud Eesti alal kasutatud linsed särgid. Siit võib tuleneda ka püüd tabada taasloomisel visuaalset sarnasust originaalesemega.

Kirjalikes allikates fikseeritule on omane teatav subjektiivsus. „Kirjalikku teadvust huvitavad põhjuslikud seosed ning toimingute resultatiivsus: ei fikseerita mitte seda, mis ajal tuleb alustada külvi, vaid seda, kui suur oli sel aastal saak“ (Lotman 1999a: 79). Ehk siis on olemas teadmine, et Eestis on olnud kasutusel mingisugune hulk särgitüüpe, nad on ära kirjeldatud, aga kirjeldustes on vähe viiteid särgi loomise tegevustele ning omakorda nende toimingute tähenduslikkusele looja jaoks. Särgi kangast välja lõikamine ja õmblemine tunduvad ajalooliste allikate andmetel olevat olnud üle Eesti kõige tähenduslikumad etapid terves särgi valmistamise tööprotsessis. Üleskirjutustes ei ole niivõrd leida materjali selle kohta, kuidas õmmelda – see tundub olevat iseenesestmõistetav – kuivõrd õmblemise kui tegevuse kohta, milles peitub palju mitmesuguseid endeid. Mõned näited: juba särgi väljalõikamisel on vaja jälgida kuuseisu ja nädalapäeva – „Särka välja lõikata on parem vanas kuus, siis ei sigine süütikuid nagu kirpa ja täija särgi sisse“ (H III 3, 565 (7) < Kabala); „Kui noore kuuga riiet lõigatakse, siis sigivad täid sisse“ (ERA II 148, 44 (8a) < Märjamaa); „Ku hammit ummõldas, sis

2 Tasandid on piltlikud ning loodud autori poolt särgis sisalduvate tähenduskihtide süstematiseerimise eesmärgil.

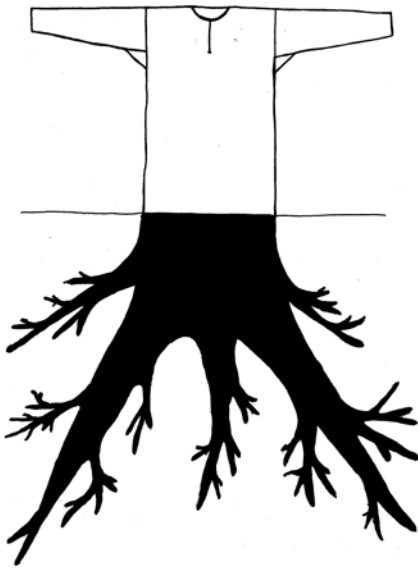
aeta-ai meesterahva hammil päämulku ei iispääval, ei riidil“ (H II 3, 530 (4) < Vastseliina); „Reedesel päeval lõigatud särk ajab selga pannes ihu sügelema“ (ERA II 85, 349 (2) < Jõelähtme). Ka õmblemisel eksimine võib kaasa tuua mitmesuguseid tagajärgi: „Kui naesterahvas särki õmmeltes mõne tüki kokku panekuga eksima saab, siis saada ta mehele minekus ka eksima“ (ERA II 15, 196 (211) < Saarde); „Kui särgi õmblemise juures üks tükk üle jääb, mis enam särgi külgi kõlblik ei ole nagu näit: öla rihmaks, käikse siiluks jne. see inime, millele seda särki valmistatakse sureb enne ära kui särk ära kulub“ (H II 55, 629 (2) < Suure-Jaani); „Kui särgi või amme õmblemise juures „kuant viir“ (koe äär) palistamata on jäetud – või „kummutamata“ – siis nimetatakse seda „kirbukorjastiks“, kuhu kirbud ja täiad alla koguvad“ (ERA II 150, 70 (43) < Võnnu).

Ka ajaloolistele esemekogudele on omane muuseumide kogumispõhimõtetest tingitud subjektiivsus. Ants Viires parafraseerib meie muuseumikogusid kirjeldades soomerootsi rahvateadlast Bo Lönqvisti, kes on esitanud paradoksaalse teesi, et rahvarõivad on vaid muuseumikogudest lähtunud illusioon. Selle toetuseks kõneleb tõdemus, et ka Eesti Rahva Muuseumi kogudes on rahvarõivaste allikmaterjalina vaid valitud rõivaesemed, mis on korjatud teataval kindlal ajalooperioodil, tolle aja ideoloogiat järgides. Valdavalt on huviobjektiks olnud pidurõivas, igapäevarõivastus on jäänud tahaplaanile. (Viires 1990: 1266.) See teadmine ajendabki traditsiooni juurte otsimiseks teemat märksa sügavamalt uurima.

Särgi detailsel uurimisel on võimalik sageli kirjeldada tehnikaid ja töövahendeid, mida on särki valmistamisel kasutatud. See annab ajaloolises kontekstis tunduvalt laiemat pildi särki valmistaja võimalustest ning oskustest. Mõnel juhul on töövahendid muuseumides säilinud. Huvi ning vastavate käeliste oskuste korral on võimalik olemasolevate töövahendite abil taastada mõningaid juba ununenud käsitöetehnikaid. Enamasti on võimatu kontrollida, kas möödunud aegadel olid kasutusel täpselt samad tehnilised võtted, aga saab võrrelda silmaga nähtavat tulemust.

Antropoloogia on kaua ja õigusega väitnud, et tee mõistmisele peitub praktilises osaluses. Seega võiks eeldada, et antropoloogidena tahaksime asustatud maailma materiaalselt ülesehitust paremini tundma õppida sõna otseses mõttes kokku puutudes selle kraamiga, mida mõista tahame: palke saagides, müüri ladudes, kivi tahudes või paadiga sõudes. (Ingold 2013: 40.)

Näiteks on traditsiooniline linane särk õmmeldud käsitsi. Õmblusmasinad jõudsid Eestisse alates 19. sajandi keskpaigast, mil traditsioonilise rõiva kandmine hakkas hääbuma (Vunder 1998: 201). Traditsioonilise rõivastuse valmistamise ajal puudusid inimestel masinaga õmblemiseks tehnilised võimalused ning oskused. Traditsioonilise särgi tänapäeval käsitsi

Joonis 1. Traditsioonilise linase särgi nähtav ning nähtamatu sfäär. Ülle Palumetsa joonis.

uuritavaks perioodiks aja, mil linane särk valmistati igas peres käsitööna ise, tunnen end nii ajalise distantsi kui elukogemuse erinevuse tõttu välise vaatlejana. „Nii argikäitumine kui emakeel on niisugused semiootilised süsteemid, mida nende otsesed kasutajad tajuvad „enesestmõistetavana“, Loodusesse, mitte Kultuuri kuuluvana. Nende märgiline ja tinglik loomus hakkavad silma ainult välisele vaatlejale“ (Lotman 1999b: 264). Ajaliselt distantsilt vaatlejana näen särgi puhul selliseid tähendust loovaid asjaolusid, nagu praktiline vajadus särgi kui riietuseseme järele, kättesaadav materjal ehk lina, särgi valmistamiseks kulunud aeg, selleks vajalikud teadmised, tollane rõivastumiskultuur ning väärtushinnangud. Kõik need elemendid on osalised traditsiooni loomises. Tolleaegsete vajaduste, teadmiste ning väärtuste kirjeldamine jääb tänapäevase kogemuse põhjal igal juhul oletuslikuks. Aeg on ainus mõõde, mida saab mingilgi moel tajuda. Kuigi isegi praktiliste tegevuste kaudu särgi loomisega suhestumine ei anna tõest pilti särgi valmistamisele kulunud ajast, sest ilmselt ei ole huvi pärast või teaduse tegemiseks õpitud oskuste vilumus ning kasutamiskiirus kaugeltki võrreldav argielus kasutatavate, lapsepõlves nähtud ja õpitud oskustega. Lina töötlemise tegevused on praeguses põllumajandussituatsioonis kogetavad vaid muuseumi või õppefilmide vahendusel.

Eelnevat kokku võttes jaotub linase särgi traditsioonilisus kolmeks tasandiks, mis piltlikult võiks välja näha sellisena, nagu kujutatud joonisel 1.

läbi õmblemine teeb aga omakorda mõistetavaks ajalooliste särkide löike sõltuvuse konkreetsest õmblustehnikast ning materjali ehk siis linase kanga ajastukohase valmistamise eripärast. Nii on särgi valmistamise tehnoloogilised võtted ning väljanägemine omavahel tihedalt seotud.

Veelgi sügavamale minnes on traditsioonilisest linasest särgist võimalik välja lugeda nii mõndagi uuritava aja järgu inimese elutegevuse kohta. „Mida kaugemale – ajalooliselt, geograafiliselt, tüpoloogiliselt – üks või teine kultuur meist jääb, seda ilmsem on, et talle omane argikäitumine väärrib saamist omaette teadusliku huvi objektiks,“ kirjutab Juri Lotman (1999b: 263). Sõna „traditsiooniline“ võiks olla põhimõtteliselt seotud just selle tasandiga. Võttes

Kolmas tasand, mis on pildil näha peenemate juureharudena, on tänapäeval kõige raskemini hoomatav. Need on olukorrad ja tegevused, mis on katkenud või ühiskondlikest oludest tingitult muutunud. Linase särgi valmistamiseks kulub ajaliselt terve aastaring, kõik tööoperatsioonid tehti ise – alates materjali kasvatamisest kuni särgi viimistlemiseni. See on väga suur hulk põhimõttelist teavet, millega praegu teadmiste,³ oskuste ning tegemise side puudub. On ka vähetõenäoline, et pere tasandil see side kunagi taastuks. Traditsioon, mis põhines tegevuste kordumisel ning elukogemusel, on katkenud.

Teisel tasandil on särgi visuaalist tuletatavad tehnoloogiad, pildil jämedamad juureharud. Neid on võimalik taasluua seni, kuni on säilinud originaalsärke.

Esimene tasand on sark ise. Nähtav, kombitav, kirjeldatav, kopeeritav ning mõnel puhul isegi kantav.

Visuaalne võrdlus puuga on isegi veidi sisuliselt tuntav. Peened juured, mis ühendavad puud maaga ning annavad talle elujõu, ühendavad särgi ajastumase kultuurikontekstiga. Jämedad juured aitavad puul püsti püsida ka siis, kui elujõudu enam ei ole; ka särki on võimalik niikaua valmistada, kui tehnikad on jõukohased. Kui puu maha raiuda ning teatud viisil säilitada (näiteks halgudena), võib ta püsida aastasadu äratuntavana. Samamoodi säilib sark kultuurikontekstist eemaldatuna muuseumis ning mõnikord võivad nii puu kui sark saada uue elu kas sihtotstarbeliselt või inspiratsiooniallikana.

Vändra lapsesärgi lugu

Inna Raud koostas parasjagu Vändra rahvarõivaste komplekte ning sealt oli puudu veel lapse rõivastus. Vändra lapsesark sobis minu eksperimenti hästi. Sellel oli olemas väga konkreetne eesmärk ja otstarve – sark pidi olema nii visuaalselt kui tehnoloogiliselt võimalikult ajaloolise eeskuju sarnane, sest oli plaanitud olema eksponaat Kurgja Talurahvamuseumis. Lisaks originaal läheduse taotlusele pidi sark sobima kindlale modellile selga ning olema kantav. Koostöö särgi õmblemisel võimaldas jälgida käsitöömeistri poolt aktsepteeritavaid ajastukohase rõiva taasloomise töövõtteid, sest valmiv sark pidi sobima ka teiste sama ajalooperioodi Vändra rahvarõivakomplektide esemetega. Inna Raua andmetel Vändrast etnograafiliste leidudena lapsesärke säilinud ei ole (VM Palumets 2015), seetõttu sai tööprotsessi üheks osaks ka täiskasvanu rõiva kohandamine lapsele. Laste rõivastusest rahvarõivaste aktiivse kandmise perioodil on üldiselt vähe teada. Kirjandusest võib teavet leida ainult lühikeste lõikudena: „Lapsed, nii väikesed tüdrukud kui poisid, käisid suvel linase särgi väel. Jahedamaks ajaks tehti neile villasest riidest kleit.

3 Siin: päritud teadmine üksikisiku tasandil.

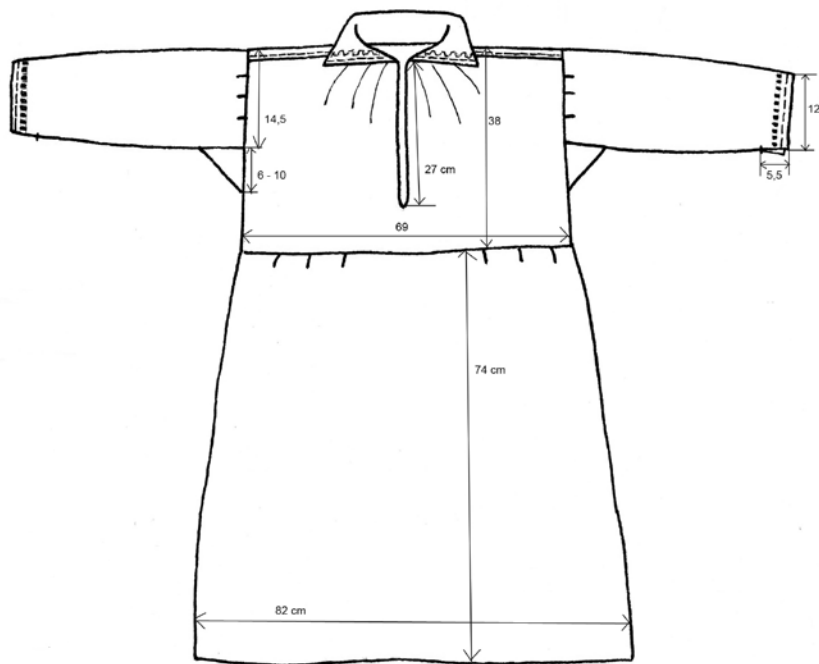
Suuremad lapsed hakkasid kandma sama tüüpi rõivaid nagu täiskasvanudki, ainult lihtsamaid.“ (Kaarma, Voolmaa 1981: 59.) Sellest teadmisest lähtuvalt jälgendavad proportsioonid, õmblustehnoloogia ja kaunistused piirkonna kõige lihtsalõikelisemat särki, mis on kogutud Vändra naabrusest Torist (Tori naisesärk ERM 18238; joonis 2), sest Vändra piirkonnast ei ole säilinud 19. sajandist ühtegi täiskasvanu särki.

Ekspirimendi mitmekülgse huvides õmblesin ka teise samas suuruses ning samal ajaloolisel allikal põhineva lapsesärgi, mille valmistamise eesmärgiks oli saavutada originaalallikale lähedane tulemus, kasutades võimalikult tänapäevast linast materjali ja masinõmblust.

Materjal

Muuseumiesemete vaatluse põhjal võib järeldada, et Eestis on särki valmistamisel enamasti kasutatud kangastelgedel kootud labasekoelist linast kangast. Telgedel kootud särgikangast 21. sajandi alguses enam kodustes tingimustes üldjuhul ei valmistata ning seda on ka kaubandusvõrgust juba peaaegu võimatu leida. Siiski võib sellist kangast veel mõnes peres säilinud olla.

Esimese särki materjaliks õnnestus leida eeskujuks olnud Tori naisesärgi kanga sarnane telgedel kootud, pleegitatud, hästi tihe labane linane kangas.

Joonis 2. Tori naisesärk, ERM 18238. Inna Raua joonis.

Kangas sai enne õblemist hilisema kokkutõmbamise vältimiseks korralikult pesumasina kõige kõrgemal temperatuuril läbi pestud ja peale kuivamist rulli keeratult taignarulli abil pehmeks kolgitud. 50 cm lai kangas sobis täpselt särgi laiuseks ning küljeõmblustes ja ka varrukaõmbluste viimistlemisel sai kasutada koendservi, nagu traditsiooniliselt on tehtud. Teise särgi kangaks valisin tänapäevase põhimõtet järgides pehme ja hästi langeva (etiketi järgi ensüümpestud ehk pehmendatud) Valgevenes toodetud linase poekanga. Vabrikukanga puhul on isegi kanga laiuse sobivusel kangaservade õmblustes kasutamine keeruline, sest kanga servas on lõimelõngade tihedus suurem kui kanga keskosas ning õmblus ei jää seetõttu korrektne. Telgedel kootud kanga üldine, aga eriti koendserva struktuur erineb vabrikukanga omast (fotod 2, 3).

Ensüümpestud kangas ei tõmba erinevalt tavalisest linasest esimeses pesus kokku. Minul oli esimene kokkupuude sellise kangaga, seetõttu ignoreerisin umbusklikult müüja soovitus kangast enne õblemist mitte pesta, panin kanga pesumasinasse ning kasutasin programmi, mille pesutemperatuur tõuseb 90°C-ni. See otsus oli märkimisväärne viga. Kangas kokku ei läinud, aga muutus veelgi pehemaks. See muutis nii tikkimise kui õblemise oluliselt ebamugavamaks.

Materjalivalik on särgi valmistamisel oluline mitmete järgnevate tööoperatsioonide juures. ERMi Tori naisesärgil on kasutatud krae kaunistamiseks püvisilmpistes tikandit. Geomeetrilise ehk koelõngadest lähtuva tikandi puhul ei saa materjalide erinevuse puhul kasutada mustrit jälgendamisel lõngade lugemist, sest võib muutuda tikandi

Foto 2. Eksperimenti valitud särigikangad. Ülle Palumetsa foto.

Foto 3. Telgedel kootud linase kanga koendserv (vasakul); vabrikukanga koendserv. Ülle Palumetsa foto.

proportsioon eseme detaili suhtes või lõime ja koelõngade erisuguse jämeduse puhul ka tikandirea enda kõrguse-laiuse suhe.

Materjal võib dikteerida ka tikkimislõngade valiku. Tori naistesärgi puhul on tikkimiseks kasutatud linast niiti. Teise särgi tikkimisel oli probleem piisavalt peene linase niidi leidmisega, jämedama niidi puhul jäi tikand katsetades kanga suhtes liiga robustne. Kuna ma sobivat linast niiti ei leidnud, kasutasin parema ilme saamiseks mulineed.

Ka õmblusvõtete valikul oli oluline jälgida kanga omadusi. Esimese särgi kodus kootud kanga puhul traditsiooniliste õmblusvõtetega probleeme ei tekkinud. Teise särgi õhuke ja pehme kangas tingis rinnaõike peitpistelise palistuse asendamise pilupalistusega, sest peitpiste kiskus kangalõngu häirivalt välja. Pilupalistuse juures osutus omakorda probleemiks kangalõngade väljatõmbamine pilurea märkimiseks, sest koelõngad olid nii haprad, et katkesid pidevalt.

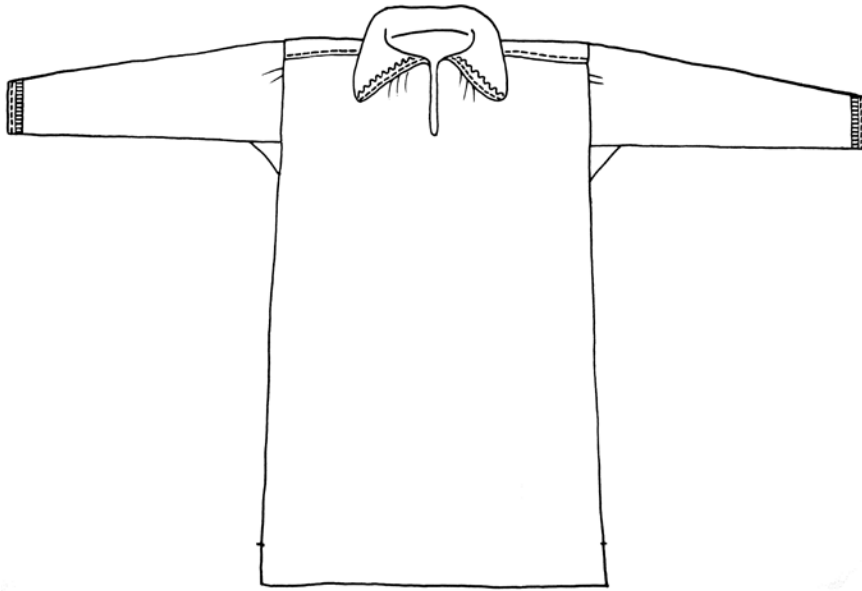
Kokkuvõtvalt võib märkida, et ideaalne oleks särgi õmblemisel kasutada kodus kootud kangast, aga sageli ei osutu see enam reaalseks, sest kodust linast kangast ei ole võimalik hankida. Olukorra sunnil tuleb valida vabrikukangas. Poekanga valikul on mõistlik läbi mõelda kõik edasised tööoperatsioonid ning nendest lähtuvalt valida sobivaim kangas lõngade jämedust, omavahelist suhet ning kanga pehmust arvestades.

Lõiked

Nii traditsiooniliselt kui tänapäevase tehnoloogiaga tehtud särgi puhul oli üheks eesmärgi osaks originaalsärgile võimalikult lähedane üldmulje – seega on mõlema särgi lõiked ja kaunistused üldjoontes sarnased (joonis 3). Täiskasvanu särgi kohandamiseks lapsele tuli võrreldes originaallõikega sisse viia järgmised muudatused:

1. Särgi mõõdud on kohandatud lõike üldisi proportsioone silmas pidades modelliks oleva lapse mõõtudega.
2. Särgi pihaosa kaelakaar on nii esi- kui seljaosas kandmismugavust arvestades ümardatud.
3. Särgi esi- ja seljaosa on ilma aluseta.⁴ „Tütarlastel piirdus rõivastus linase särgi ja sellele köidetud vööga 14.–15. eluaastani. Särk oli õmmeldud ühes tükis, ilma vöölt algava jämedamast riidest jätku, *alaset*. Alasega särki hakati kandma koos seelikuga. Seeliku saamine sümboliseeris üleminekut lapseest neiuikka, sugulist küpsemist.“ (Värv 1998: 381.)

4 Manninen kasutab särgi vöölt algava jämedamast riidest jätku kohta mõistet „alune“, Värv nimetab seda alaseks.

Joonis 3. Väandra lapsesärk ERM 18238 ainetel. Ülle Palumetsa joonis.

4. Rinnalõike pikkust on lühendatud nii palju, et lapse pea särki kaelusest läbi mahuks. Pikk rinnalõige on naisesärkidel imiku toitmise lihtsustamiseks (Manninen 2009: 126). Tori naisesärkil (ERM 18238) oli rinnalõike pikkuseks 27 cm, lapsesärkil jäi 11 cm.
5. Särki alaservas jätsin käimisavaruse andmise eesmärgil mõlema küljeõmbluse lõpus 5 cm lahti. Originaalesemel sellist võtet kasutatud ei ole, kuna alus on piisava laiusega.
6. Seljatüki avarus on esimese särki kaelakaarel antud väikeste voltidena ajaloolise eeskuju kurrutuse asemel. Valiku tingis kanga jäikus.

Särki pihaoa ning krae on traditsiooniliselt ristkülikukujulised, kaenlalapp ruudukujuline.

Teise särki lõige on kohandatud esialgselt AS ARSis kasutatud lõikekohandusi järgides rahvarõivaste valmistaja Vilve Jürissoni juhendamisel. Lõigete kohandamine oli aktuaalne juba 20. sajandi keskel: „Toetudes lõigete konstruktsiooni üldisele arengule, ei tule täpselt kinni pidada albumis antud muuseumis leiduvatest originaallõigetest, vaid neid lõikeid võib kohandada vastavalt nüüdisajal kasutatavatele lõigete konstruktsioonidele, silmas pidades, et ei läheks kaduma rahvakunstile rajatud rõivaste erilme ja nende ilmekas omapära“ (Reik 1957: 216). Särki parema istumise huvides on õlgadele on antud kalle. Krae kaelusepoolne serv sai ümardatud vastavalt kaeluse kujule. Pisut on sisse lõigatud pihaoa käeava kohad.

ERM 18238 varrukas oli välja lõigatud nii, et varruka ühendusõmbluses on üksäär koendserv (joonis 4). Varruka selline lõige oli kangale paigutades materjalilis kokkuhoidlikum kui tänapäevane lihtne kitsa varruka lõige, mille puhul lõimesuund jookseb piki varruka keskjoot. Lisaks võimaldas lõike selline konstruktsioon käealuse õmblusvaru äärestamisel kasutada koendserva tagasipööramist. Diagonaalne serv tagas küünarnukile paraja liikuvuse ning algselt silmale harjumatult paiknev varrukasuu lõhik istus selga proovimisel nagu valatult täpselt käe all väikese sõrme suunal (foto 4).

Esimesel proovimisel kinnitasin varrukad pihaosa külge nagu ERM 18238-I – diagonaalne serv eespool. Särk ei hakanud hoolimata voltide rohkest ümberasetamisest kuidagi istuma, kuni taipasime vahetada parema ja vasaku varruka ning need istusid nagu valatult. Juhtunust võib järeldada, et ERM 18238 näiteks lihtsalt ei istunudki kandjale selga. Ka tema korjamisraamatu sissekandes oli kirjas: „Särk seisis kirstus, keegi ei mäleta, et teda tarvitet oleks“ (ERM 18238).

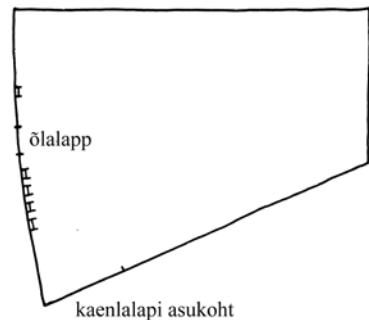
Lapsesärgi variantide puhul on väga raske hinnata tehtud lõikekohanduste otstarbekust, sest mõlemad särgid istusid lapsele hästi selga. Õlakalle vähendas pisut kandmisel õla ja rinna vahele tekkivaid kangakurde, aga sirgelõikelise särgi vööga keskkohalt kokku tõmbamisel tekkisid kurrud ikkagi. Krae hoidis küll hästi.

Õmblemine

Õmblemist alustasin krae ning varrukasuude tikkimisest. Krae esiservas on kaunistuseks püvisilmpistes ning tikkpistes rida. Kohandasin mustri mõlemale kangale, nii et säiliks visuaalselt sarnane üldmulje. Ajaloolise eeskuju järgi viimistlesin varrukasuu kitsa tulppilu ning tikkpistereaga. Kinniseks niidist nõöp ning aas (fotod 5, 6). Seejärel kinnitasin õlalapid. Õlalappe kaunistab kolm paralleelset tikkpisterida – mõlemas servas ning keskel. Nende funktsiooniks on ka õlalapi kinnitamine pihaosa külge.

Rinnalõige on esimesel särgil palistatud kahekordse palistusega, mis on kinnitatud peitpistega, teisel särgil on materjali õhulisuse tõttu rinnalõike ääres pilupalistus.

Teise särgi kaeluse kurrutasin, sest materjal oma pehmuses võimaldas seda. Esimese särgi jäigem ning tihedam materjal võimaldas samas mõõdus vaid väheseid volte. Krae ühendasin pihaosaga mõlema särgi puhul käsitsi. Kangas oli paks ja särk väike, seetõttu häiris mind õmblemise käigus krae

Joonis 4. Vändra lapsesärgi varruka lõige. Joonisel ülemine serv asetatakse kangal piki koendserva. Ülle Palumetsa joonis.

Foto 4. Varruka kinnituse korral diagonaalse servaga tahapoole hoiab varrukälõhik väikese sõrme kohale. *Sandra Urvaku foto.*

Foto 5. Esimese särji varrukasuu. *Sandra Urvaku foto.*

Foto 6. Teise särji varrukasuu. *Ülle Palumetsa foto.*

Foto 7. Krae nurk. Fotel näha krae ja rinnalõike ühendamisel õmblusvarude tagasi pööramisest tekkinud paks ühenduskoht. *Sandra Urvaku foto.*

ühendamisel tekkinud paksus (foto 7). Katsetasin mitmeid krae ja esiosa ühenduskoha õmblemise variante. Särki modellile selga proovides selgus, et ühenduskoht, mis muidu visuaalselt vähem robustne välja näeb, ei hoia üldse kurgu all sõlge õiges asendis. Sõlg vajub viltu.

Seejärel õmblesin külge varrukad koos kaenlalapiga ning ühendasin küljed, lõpuks viimistlesin allääre. Esimese särgi puhul kasutasin peitpistega kinnitatud kahekordset palistust, teise särgi allääre viimistlesin pilupalistuse abil.

Kodus kootud kangast särgi õmblesin linase niidiga käsitsi. Ühtlase ja vastupidava õmbluse saamiseks kasutasin tikkpistet. Õmblusvaru palistasin peitpistega pihaosa külge (foto 8). Teise särgi õmblemisel kasutasin küljeõmblustes, varrukaõmbluses ning kaenlalapi kinnitamisel pesuõmblust (foto 9).

Õmblusmasinaga õmblemisel on ajakulu märkimisväärselt väiksem. Lapsesärgi puhul kulus õmblusmasinaga tehtud varruka ja küljeõmbluste peale koos eeltöödega natuke alla tunni, käsitsi õmblemise puhul umbes kuus tundi. Visuaalne erinevus on käsitsi ja õmblusmasinaga õmblemisel välisel vaatlusel rõivaeseme välimisel poolel vähemärgatav (fotod 7, 8). Õmblusmasinaga oleks saanud veel kurrutada kaeluse ja viimistleda pilupalistuse asemel allääre, aga saavutatud tulemused vähendasid minu jaoks oluliselt sarnasust ajaloolise eeskujuga, seetõttu otsustasin nii kurrutamise kui allääre viimistluse puhul käsitsi õmblemise kasuks.

Foto 8. Käsitsiõmblus. Kanga pahem pool (vasakul) ja parem pool. Ülle Palumetsa foto.

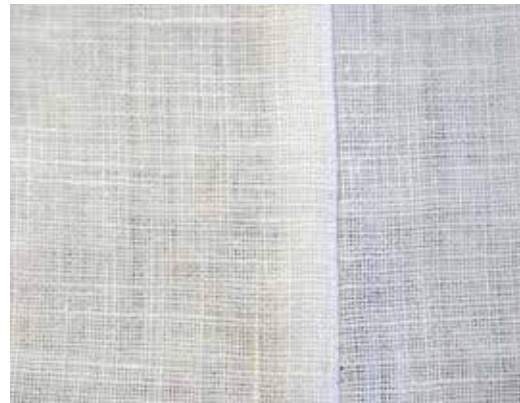

Foto 9. Pesuõmblus. Kanga pahem pool (vasakul) ja parem pool. Ülle Palumetsa foto.

Analüüs ning järeldused

Praktiline katse ise õmmelda andis ajaloolise eseme vaatlusele hoopis teise mõõtme. Küsimus „missugune?“ asendus küsimustega „miks?“ ja „kuidas?“ ning oluliseks muutusid hoopis teised näitajad: kangalõngade omavaheline suhe, tikkimisniidi jämedus kangalõnga suhtes, kaunistuspistete proportsioon, detailide ühendamise kohad, tööoperatsioonide võimalik järjekord jne.

Inimese ajaloolise teabe interpreteerimise oskus või võimekus (võimetus) sõltub paljuski kultuurikontekstist, milles ta on üles kasvanud. Ka minul oli soov parandada krae kinnitust pihaosa külge, nii et see pealtnäha korrektsem välja näeks. Praktiline katsetus näitas, et see ei tööta. Visuaalset pilti parandav lähenemine tõi kaasa funktsiooni halvenemise.

Muidu geomeetriliselt korrektset tikandis olid mõnes kohas kõrvalekalded rütmist. Mina soovisin tikkida korrektselt ning lähtudes uurimiskäigu

kirjeldusest põhjendasin selle enda jaoks olude ning võimaluste muutumisega. On teada, et särgid õmmeldi talvel. Talvine vähene valgus ei pruukinud anda piisavalt võimalust korrektseks tikkimistööks. Minul olid tikkimise aja, valgustingimuste kui ka abivahendite (nt luup) tõttu korrektse tikandi seisukohalt paremad võimalused.

Tööprotsessis aset leidvad muutused ei saa olla suvalised. Sarnase üldmulje saavutamine eeldas sisse viidavate muutuste analüüsimist. Linase materjali omadused sõltusid ajalooliselt lina töötlemise ning kanga valmistamise viisist ning võimalustest. See arenes koos tehnoloogia arenguga. Ensüümpestud linane, mida mina kasutasin, on lina töötlemise tehnoloogia tänapäeva saavutus. Ent praegu ollaksegi kanga valiku osas juba nii-öelda sundolukorras. Kas oleks lahendus hakata ise linaseid kangaid kuduma, kui muutus on toimunud juba ka linase lõnga enda kvaliteedis ning Eestis on praktiliselt kadunud linakasvatust ja lina töötlemine lõngaks?

Tehnoloogia areng ja vajaduste muutumine on tinginud ka lõike osalise kohandamise või muutmise. Tänapäeval traditsioonilise särgi kui igapäevase (ainsa) rõivaeseme valmistamiseks praktiline vajadus puudub. See tung, mis sunnib ajaloolist rõivastust uurima ja kandma, on tänapäeval rohkem emotsionaalne. Lapsesärgi õmblemine originaalilähedaselt on natuke abstraktne ja väga tundlik teema. Lapse roll ühiskonnas on võrreldes traditsioonilise rõivastuse ajaga märkimisväärselt muutunud. Oluliselt on muutunud lasterõivaste olemus. Kangajääkidest ja täiskasvanute kulunud või väikseks jäänud rõivastest kehakate, sageli mõõdult kasvuruumiga ja väljanägemiselt robustne, on ilmselt tänapäeva lapsevanematele vähene väljakutse. Tänapäeval tahetakse lapsele valmistada ikka kõige paremast materjalist ilus rõivaese ja mis peamine, et laps oleks nõus seda ka selga panema. Sel põhjusel valmisid ka need särgid lapsega koostöös. Tegime mitmeid proove, et särk hästi selga istuks ja kandjale algusest peale tuttav oleks.

Õmblemine on olnud ajalooliselt väga endeline tegevus. Tänapäeval on õmblemise rolliks jäänud pigem lihtsalt detailide kinnitamine. Tehnoloogia areng võimaldab kasutada tugeva, korrektse ning kestva õmbluse tegemiseks õmblusmasinat. Rahvarõivakoolides kasutatav õmblusmasinaga traditsioonilise särgi õmblemise tehnoloogia levib juba ka kirjanduse vahendusel ning on saamas rahvarõiva enesestmõistetavaks valmistusviisiks.

Kogutud info ning tööprotsessis tehtud katsetused kasvatavad särgile n-ö uued juured (vt joonis 1) ning seovad ta nende kaudu tänapäevase kultuuri-kontekstiga ja sellest teadmisest tekib igale särgile oma lugu. Juba teine küsimus on, kuivõrd sellist särki, millel on tehtud muutusi nii materjali, lõigete kui õmblustehnoloogia osas, on põhjust nimetada traditsiooniliseks.

Kokkuvõte

Linase särgi valmistamine päris traditsioonilisel viisil, mis oli veel umbes sada aastat tagasi peaaegu igas taluperes tavapärane, oleks tänapäeval tõeline eksperiment. Kiulina kasvatamine, töötlemine ja linase särgikanga kangastelgedel kudumine on eestlase argielust kadunud tegevused. Sellega seoses on tekkimas sundseis särgi materjali osas, sest kangastelgedel kootud tihedakoelist linast kangast võib leida ainult hea õnne korral. Valdavalt tuleb asenduseks kasutada vabrikukangast, mis erineb koduskootud kangast struktuuri ja omaduste poolest. Kangaste erinev struktuur eeldab tikandite kohandamist; koendservade erinevus tingib muutused õmblustes. Vabrikukangastel tuleb enamasti kanga üldisest struktuurist erinev koendserv eemaldada, seega peab enam tähelepanu pöörama lõikeservade hargnemise vältimisele.

Tänapäevane traditsioonilise särgi valmistamise tööprotsess sõltub suurel määral seatud eesmärgist. Artiklis käsitletud särkidest esimene oli planeeritud muuseumieksponaadiks, mida vajadusel oleks võimalik ka kanda. Eesmärk tingis võimalikult traditsioonilised materjalid ja töövõtted. Kasutasin seetõttu telgedel kootud linast kangast ning õmblesin käsitsi. Särk on üldises plaanis originaalsemaga võrreldav, kuigi detailides on sisse viidud mitmeid muutusi. Neist kaalukaim on kindlasti ajaloolise eeskujuga võrreldes varrukate vastupidine kinnitamine pihaosale, st vahetatud on parem ja vasak varrukas. Ajaloolise eeskuju sarnaselt kinnitatud varrukatega särk ei istunud modellile selga.

Teise särgi õmblesin samale ajaloolisele allikale tuginedes, aga huvi pärast võimalikult tänapäevaste võtetega, sest soovisin näha, kuidas need kaks särki erinevad. Kasutasin pehmet ja hästi langevat ensüümpeetud linast kangast ning ühendusõmblused tegin õmblusmasinaga. Eksperimendis kasutatud kangas oli hõre ning kangalõngad olid haprad, mis tegi tülikaks tikkimise ning kangaservade palistamise. Õmblusmasinaga tehtud ühendusõmblused olid rõiva väliselt küljelt käsitsi tehtud õmblusega võrdlemisi sarnased, aga võtsid oluliselt vähem aega. Visuaalselt on särkide suurim erinevus tingitud kangaste valikust. Tihedamast ning jäigemast kangast särk näib rohkem iseisva rõivaesemena, hoiab paremini vormi ning tundub vastupidavam.

Allikad

Astel, Evi 1968. Naiste käsitööde aastaringne tsüklikilisus (XIX sajand ja XX sajandi algus). – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 235–253.

Ingold, Tim 2013. Materjalid materiaalsuse vastu. – *Lugusid materjalidest. Stories about materials. Studia Vernacula*. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, 39–57.

Kaarma, Melanie, **Voolmaa**, Aino 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kuigo, Elle 1968. Eesti särkide lõikest XIX sajandil ja XX sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 256–285.

Kull, Tiina 2014. *Rahvarõivaid Vooremaa veerelt*. Jõgevamaa koostöökoda.

Lotman, Juri 1999a. Mõned mõtted kultuuritüpoloogiast. – *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund, 77–90.

Lotman, Juri 1999b. Argikäitumise poeetika 18. sajandi Vene kultuuris. – *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund, 263–295.

Manninen, Ilmari 2009 [1927]. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Rammo, Riina 2007. *Pudemeid keskaegsest käsitööst Tartus*. Tartu: Tartu Linnamuuseum.

Reik, S. 1957. Rahvarõivaste lõigete kasutamine kaasaegsel kasutamisel. – *Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 216–224.

Tvauri, Andres 2014. *Rahvasterännuaeg, eelviikingiaeg ja viikingiaeg Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Viies, Ants 1983. Eestlaste värvimaailmast. – *Keel ja Kirjandus* 6, 290–302.

Viies, Ants 1990. Eesti rahvarõivaste uurimise tulemusi ja probleeme. – *Akadeemia* 6, 1260–1271.

Vunder, Elle 1998. Käsitöö. – *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti entsüklopeediakirjastus, 165–206.

Värv, Ellen 1998. Riietumine ja rahvarõivad. – *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti entsüklopeediakirjastus, 367–398.

Arhiiviallikad

ERA II 15,196 (211) < Saarde khk. – J. P. Söggel (1920–1919)

ERA II 85, 349 (2) < Jõelähtme khk. – Vera Fuchs < Liisa Jaanson (1932)

ERA II 148, 44 (8a) < Märjamaa khk. – Emilie Poom < Mari Paaks (1936)

ERA II 150, 70 (43) < Võnnu khk. – Jaan Moodis < emalt (1937)

H II 3, 530 (4) < Vastseliina khk. – Hindrik Prants (1889?)

H II 55, 629 (2) < Suure-Jaani khk. – A. Johannson (1896)

H III 3, 565 (7) < Rapla khk. – M Tuzl (1888)

Esemelised allikad

ERM 18238 – Tori naisesärk

Välitöömaterjalid

VM Palumets 2015. Ülle Palumetsa intervjuu Inna Rauaga 2015. aasta märtsis. Salvestis Ülle Palumetsa valduses.

Kasutatud lühendid

ERA – Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv, Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu

ERM – Eesti Rahva Muuseum

H – Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv, Jakob Hurda rahvaluulekogu

Ülle Palumets. Foto autori erakogust.

Ülle Palumets (s 1975) on õppinud kunstiõpetajaks Tallinna Ülikoolis. 2016. aastal lõpetas magistriõpingud TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia pärandtehnoloogia erialal magistritööga „Ajaloolise ainese käsitlemise suunad ja võimalused traditsioonilise linase särgi valmistamise õpetamisel“. Töötab kunsti- ja käsitööõpetajana, seetõttu köidab teda pärandiga seotud teemade tänapäevane käsitlemine ja pärandoskuste õpetamine.

Recreating children's linen shirt: the course of research and the process of work

Abstract

Shirts form a part of Estonian folk costume. Shirts have been mainly made of linen in Estonian areas. About a century ago, the custom of wearing homemade traditional clothing disappeared, as a result of industrial development. Nowadays, there is no practical need to make traditional linen shirts for children. This article focuses on the process of making linen shirts in a situation in which several crucial steps in their production, such as flax growing and processing, and the creation of homespun linen fabrics, have ceased to exist. I adopted a practical work process as my research method, since this allowed me to gain firsthand experience of the problems encountered when sewing shirts. In parallel to this process of practical work, I collected information for analysis from historical sources and literature (archival material, museum pieces, memories). Craft professionals aided me in the selection of the best techniques.

During the work process, I sought answers to the following questions: How does the aim of creating a shirt affect the choices one makes during the work process? What are the possible technological methods one can use to achieve this? How does the use of different materials and techniques affect the visual similarity between the recreated artefact and the original? Do these techniques make the item more comfortable to wear or less so?

Taking the example of a shirt belonging to the collection of historical folk costume preserved in the Estonian National Museum (a woman's shirt (ERM 18238) originating from Tori Parish), I created two children's shirts. The aims that were set prior to sewing those two shirts differed. The linen fabrics that were used and the approaches to cuts and to sewing techniques were different. While the shirts are similar to the original in general terms, their details reveal variation which stems from their different materials and work techniques.

Estonian folk costume shirts were usually white. Since it is very difficult to dye linen fabrics with natural dyeing agents because of the properties of flax fibre, bleaching in sun was typically used when processing linen fabrics. However, the process of bleaching resulted in something we nowadays perceive as somewhat grey, a colour far from the so-called yellow-tinted 'natural white', and further still from snowy white.

According to historical sources, it was the sewing of and cutting out of the shirt from the fabric which were the most significant stages of the whole process. The written records reveal that many various prophecies were thought to lie in

the act of sewing. When examining the shirts in detail, it is possible to describe the techniques and tools that have been used to create them.

The theoretical part of the article concentrates on shirts as meaningful artefacts and does so from a semiotic perspective. The practical part gives a detailed overview of the process of sewing two shirts, by sewing one of them by hand and the other with the help of a sewing machine; one of them was made from linen fabric that had been handwoven on looms at home, while the other was made from modern enzyme-treated material.

The choice of embroidery threads and sewing techniques was determined by the materials. All work procedures had to be assessed in accordance with the thickness of threads, the relations between warp and weft, and the softness of the fabric. Cuts, and the possible need for making adjustments, also needed to be considered. For example, placing a sleeve that has a selvedge as one of its edges on to a fabric is more economical in terms of material loss than the simple narrow sleeve cut that is used nowadays, where the warp thread runs along the centre line of the sleeve. I experimented with various options when sewing the collar and front parts together. However, it became evident that the solution that was visually less robust did not allow the brooch to stay in its correct position near the throat.

To conclude, changes made during the work process must not be arbitrary ones. Technological development and changing needs have resulted in the partial adjustment or change of the materials, techniques and cuts.

Keywords: folk costume, children's clothing, shirts, sewing, linen fabrics, technology